

DOI: 10.11649/abs.2014.022

Dorota Paśko-Koneczeniak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Toruń

dorotapasko@poczta.onet.pl

Białoruskie elementy językowe w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców mieszkających w regionie suwalsko-augustowskim¹

Ludność starowierska zaczęła osiedlać się na terenach Rzeczypospolitej już w XVII w., natomiast największe nasilenie przyływu staroobrzędowców miało miejsce pod koniec wieku XVIII (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 11–12). Staroobrzędowcy osiedlali się w latach 1770, 1815 i 1830 na terenach tzw. Okręgu Północno-Zachodniego, w skład którego wchodziły ziemie białoruskie, litewskie i północno-wschodnie polskie (Grek-Pabisowa, 1968, s. 12). Iryda Grek-Pabisowa na podstawie badań rosyjskiej gwary staroobrzędowców ustaliła, że największa część ludności starowierskiej osiedlającej się na terenach Rzeczypospolitej pochodziła z obszaru pskowskiego i nowogrodzkiego, czyli terenów położonych najbliżej dawnej granicy Polski (Grek-Pabisowa, 1968, s. 12). Ich macierzysta gwara miała wiele cech wspólnych z gwarami białoruskimi. Utrwaleniu się cech białoruskich w gwarze, a także nabyciu nowych sprzyjała dalsza migracja na zachód (Grek-Pabisowa, 1968, s. 12). Gwara staroobrzędowców mieszkających w Polsce należy do grupy zachodniej środkowowielkoruskich gwar akających, tzw. grupy pskowskiej (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 13, 167).

---

¹ Publikacja powstała w ramach realizacji projektu „Dokumentacja rosyjskiej gwary staroobrzędowców w północno-wschodniej Polsce – internetowa baza danych” finansowanego ze środków NCN na mocy DEC-2011/01/B/HS2/00505.

Staroobrzędowcy mieszkający na terenie Polski stanowili wyspę pod względem religijnym, etnicznym, językowym i kulturowym. W przypadku staroobrzędowców mazurskich, którzy znaleźli się w otoczeniu niemieckim, o tego rodzaju sytuacji wyspowej można mówić od początku istnienia diaspory (Głuszkowski, 2013, s. 271). Staroobrzędowcy w regionie suwalsko-augustowskim stanowili część pasa skupisk starowierskich, które rozciągały się od Suwalszczyzny przez Białoruś po kraje bałtyckie (Гжибовски & Глушковски, 2008, s. 205; Głuszkowski, 2013, s. 271). Michał Głuszkowski zaznacza, że „ich sytuację jako wyspowa można określić dopiero w XX w., po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, kiedy granica państwowa oddzieliła staroobrzędowców z okolic Augustowa, Suwałk i Wileńszczyzny od ich współwyznawców na Litwie, Łotwie, w Estonii oraz w ZSRR” (Głuszkowski, 2013, s. 271).

Obecnie w Polsce największe skupisko staroobrzędowców znajduje się w dwóch sąsiadujących ze sobą wsiach powiatu augustowskiego – Gabowych Grądach i Borze oraz w miastach Augustów, Suwałki i Sejny (Głuszkowski, 2011a, s. 25; Paśko-Konecniak, 2011, s. 26). Literatura przedmiotu ze względów historycznych, geograficznych, a także z powodu różnic językowych wyróżnia w Polsce trzy ośrodki starowierskie: suwalsko-sejneński, augustowski i mazurski (Iwaniec, 1977, ss. 78–147; Grek-Pabisowa & Maryniakowa, 1980, s. VI; Grek-Pabisowa, 1983, s. 11; Zielińska, 1996, s. 28). Ośrodki suwalsko-sejneński i augustowski można traktować jako jeden, ponieważ od kilku lat warunki społeczno-ekonomiczne, w jakich funkcjonują staroobrzędowcy z okolic Suwałk, Sejn i Augustowa są podobne (Głuszkowski, 2011a, s. 26), aczkolwiek „dwujęzyczność i interferencja w mowie staroobrzędowców z regionu suwalskiego ma zdecydowanie bardziej indywidualny charakter, niż u ich współwyznawców żyjących w okolicach Augustowa” (Глушковски, 2010, s. 179). Staroobrzędowcy są społecznością dwujęzyczną, w zależności od sytuacji komunikacyjnej posługują się rosyjską gwarą lub językiem polskim. Trudno jednoznacznie określić charakter dwujęzyczności staroobrzędowców, ponieważ sfery użycia rosyjskiej gwary i stopień jej opanowania uzależniony jest od pokolenia (Głuszkowski, 2011a; Paśko-Konecniak, 2011, ss. 44–45).

W rosyjskiej gwarze staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego do dziś zachowały się elementy białoruskie nabyte przed osiedleniem się na terenach Rzeczypospolitej (por. Barszczewska & Jankowiak, 2012; Kuraszkiewicz, 1954). Niektóre białorutenizmy funkcjonujące w gwarze mogą być podtrzymywane przez język polski z racji istnienia bliskich związków między językiem polskim a białoruskim. Znany jest ogromny wpływ języka polskiego na język białoruski, który poświadczony został różnorodnym piśmiennictwem starobiałoruskim (Smułkowa, 1988/2002, s. 296). Początek najistotniejszego związku języka białoruskiego z polskim sięga końca XIV w. (unia w Krewie w 1385 r.), a jego kulminacja przypada na drugą połowę XVI w. (unia lubelska w 1569 r.) i wówczas „do zasobu słownictwa białoruskiego wchodzi typowe zapożyczenia nazw niesionych wraz z nowymi realiami i pojęciami świadczącymi o zmieniającej się sytuacji historycznej. Wśród tego słownictwa znajduje się też pewien

procent wyrazów pochodzenia łacińskiego i germańskiego, które jednak w tym czasie nie mogły jeszcze przenikać innymi drogami i są traktowane przez badaczy również jako polonizmy” (Smułkowa, 1988/2002, s. 296).

O wspólnych cechach fonetycznych gwary staroobrzędowców z językiem białoruskim pisała Grek-Pabisowa (1976/1999). Rosyjska gwara staroobrzędowców mieszkających na Suwalszczyźnie znajduje się w otoczeniu gwar polskich i nie ma kontaktu bezpośredniego ani pośredniego z gwarami białoruskimi województwa podlaskiego (dawnego województwa białostockiego)² (Grek-Pabisowa, 1976/1999, s. 117). Na podstawie swoich badań Grek-Pabisowa wykazała szereg cech językowych wspólnych z językiem białoruskim i zaznaczyła, że cechy te nie mogły zostać nabyte przez staroobrzędowców już po osiedleniu się na terenach polskich (Grek-Pabisowa, 1976/1999, s. 117). Językowa ojczyzna staroobrzędowców, czyli zachodnia część środkow Wielkoruskich gwar akających charakteryzuje się dużą niejednorodnością cech językowych, ponieważ na tym obszarze krzyżują się cechy narzecza północnowielkoruskiego, południowowielkoruskiego, gwar białoruskich i niektóre cechy grupy wschodniej gwar środkowowielkoruskich (Grek-Pabisowa, 1976/1999, s. 117). Jak zauważa Grek-Pabisowa: „naturalną więc rzeczą jest, że właśnie w gwarze starowierców od dwu prawie wieków odizolowanej od wpływu języka rosyjskiego zachowały się cechy wspólne z językiem białoruskim, a to ze względu na terytorialną bliskość terenów macierzystych starowierców i zwarte go językowego obszaru białoruskiego” (Grek-Pabisowa, 1976/1999, s. 117).

Na gwarę staroobrzędowców oddziaływały północno-wschodnie gwary białoruskie, czyli gwary położone najbliżej ich terenów macierzystych. Wśród cech fonetycznych wspólnych gwarze staroobrzędowców i gwarom białoruskim badaczka odnotowała następujące cechy: ślady akania dysymilacyjnego (*təgd'a*, *sybr'ał*)³, tzw. białoruskie jakanie dysymilacyjne typu „żyzdrańskiego” (*sə sl'ěz'am ale s'l'azy*), ciekanie i dziekanie (*g'imn'as'c'ikə*, *ž'es'ic'*), dyspalatalizację *r* (*tav'aryšč*), niepalatalny wariant *č* (*p'ěč*, *čaj*),

---

² „W Polsce język białoruski i polski wchodzą ze sobą w kontakt przede wszystkim w postaci gwarowej. Bezpośredni kontakt terytorialny mają polskie gwary mazowieckie i podlaskie z zachodnią peryferią gwar białoruskich i ukraińskich. Zasięg terytorialny gwar białoruskich (z północy na południe) można przedstawić za pomocą linii przechodzącej nad Kanałem Augustowskim do Biebrzy w okolicy Sztabina, Biebrzę do ujścia Brzozówki, skąd po zachodniej stronie rzeczki biegnie ona lasami nad południowy wschód od Knyszyna do Supraśli w okolicy Wasilkowa, Supraślą do Narwi, której prawym biegiem odchyła się lekko na wschód od rzeki między Łapami i Surazem, przecinając ją koło wsi Zawyki. Na terenie między Narwią a Bugiem linia wskazująca zachodni zasięg gwar typu wschodniosłowiańskiego przechodzi między Brańskiem, a Bielskiem Podlaskim, skąd meandrami, nieco na zachód od Siemiatycz, dochodzi do Bugu (Atlas, 1980, tom 1)” (Smułkowa, 1997/2002, s. 375).

³ Ślady akania dysymilacyjnego zostały odnotowane przez Grek-Pabisową u nielicznych informatorów w trakcie badań prowadzonych w latach 1958–1959 (Grek-Pabisowa, 1976/1999, s. 118). W badaniach doby najnowszej tego rodzaju akanie nie zostało odnotowane.

dźwięk *ɣ* charakterystyczny dla zachodniej części gwar środkowowielkoruskich występujący obocznie z *g* (*bay^latyj*), protetyczne *j* i *v* (*gir^za*, *v^lokny*), relikty cokania w postaci partykuły pytajnej *c'i* (Grek-Pabisowa, 1976/1999, ss. 118–121). Obecnie niektóre z wymienionych cech są wynikiem kontaktu gwary z językiem polskim (np. dyspalatalizacja *r*, niepalatalny wariant *č*), który w tym przypadku podtrzymuje określone predyspozycje gwary, co zauważyła już Grek-Pabisowa. Z badań prowadzonych w latach 1999–2011⁴ wynika, że np. niepalatalny wariant *č* jest powszechny w mowie przedstawicieli wszystkich pokoleń staroobrzędowców (*šejč^las*, *ločėn^l*, *č^lystryj*, *k^lirp^lč*, *č^lasta*).

Badana gwara podlega ciągłemu procesowi polonizacji⁵, o czym świadczy rosnąca liczba zapożyczeń (np. *gm^lina* ‘gmina’, *pad^latki* ‘podatki’, *budav^lac* ‘budować’, *studjav^lac* ‘studiować’, *agul^lak* ‘ogólniak’, *zav^lat* ‘zawał’, *lad^lufka* ‘łodówka’, *xandlav^lac* ‘handlować’, *sku^zl^lanyj* ‘skorzany’, *kartaf^ll^lanyj* ‘kartoflany’). Jednakże w gwarze staroobrzędowców wciąż są obecne fleksyjne, składniowe i leksykalne elementy białoruskie. Stare białoruskie cechy językowe odnotowałam w mowie przedstawicieli wszystkich pokoleń.

Do cech wspólnych z językiem białoruskim, niekiedy również z gwarami białoruskimi należą⁶:

- końcówka mianownika liczby mnogiej rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego na *-y*, *-i* (*g^lazy*, *v^losły*) (Grek-Pabisowa, 1968, s. 104): *Tap^ler^lka m^lajet šček^ll^lanyje g^lazy*, *žyn^lataja jan^la*, *v^ližit muš j^lejnyj^l*; *Kagd^la t^luta pr^lij^lexa^lł d^loktar a^zl^lin*, *bad^lat jan^lu*, *skaz^lat što žel^ludak*, *a jej g^lazy*, *noč muč^lylaš*, *m^lata nie pam^lorla*;

⁴ Badania w regionie suwalsko-augustowskim zostały podjęte przez pracowników, doktorantów i studentów z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika pod kierownictwem prof. Stefana Grzybowskiiego. Materiał badawczy gromadzony był w latach 1999–2011 w trakcie ekspedycji dialektologicznych w postaci nagrań rosyjskiej gwary i polszczyzny, ankiet socjolingwistycznych i obserwacji językowych. Tematy wywiadów dotyczyły religii, kultury, historii staroobrzędowców, życia codziennego, tradycji i obyczajów. Wywiady miały charakter swobodnej rozmowy z informatorem.

⁵ Obecnie wpływ języka polskiego na gwarę widoczny jest na wszystkich poziomach języka, szczególnie w słownictwie i frazeologii (Głuszkowski, 2011b; Paško, 2011; Paško-Konecniak, 2011, ss. 113–114, 132–184). Jak píše Grek-Pabisowa „gwara ta już na terenach macierzystych poddana była wpływowi języka polskiego, gdyż należała do tych gwar środkowowielkoruskich (części zachodniej), na które język polski wywierał wpływ pośredni (przez medium białoruskie) i bezpośredni (osadnictwo polskie na tych terenach w dobrach magnackich polskich i litewskich). Pewne bariery w przejmowaniu wyrazów polskich musiały być więc przełamane na terenach macierzystych” (Grek-Pabisowa, 1983, ss. 49–50). Grek-Pabisowa ustaliła listę polonizmów dawnych, zapożyczonych przed przesiedleniem się staroobrzędowców na tereny polskie (Grek-Pabisowa, ss. 178–179).

⁶ Dane o cechach językowych wspólnych z językiem białoruskim zostały zaczerpnięte z monografii I. Grek-Pabisowej *Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i białostockim* (zob. Grek-Pabisowa, 1968).

⁷ Przytaczane przykłady wraz z kontekstem pochodzą z materiału zgromadzonego w latach 1999–2011. Wypowiedzi informatorów zostały zapisane w uproszczonej transkrypcji fonetycznej.

Z'aftra ft'ornik, to vy zajż¹oće na baz'ar, tam **gł'azy** razb'eg'ajucca na 'ety m baz'ar'e; Pl¹unuł, pam'azał **gł'azy** i v¹iżel' i l¹użi; Kud'a **gł'azy** pañ'esut; Dvukr'ylnyje **var'oty**; Pat'om uže **d'oxтары** p'ośl'e vajn'y, bo p¹er'ed vajn'oj **ñixt'o** ñe xaz'it' g daktar'am. Niekiedy pod wpływem kontaktu z rosyjskim językiem literackim spotykana jest również akcentowana końcówka -a: Jigr'al'i tam to f suś'eda, to w **nam'er'a** tak¹iye fś'ak'iye jigr'y jigr'al'i;

- końcówki -of, -ėf w dopełniaczu liczby mnogiej rzeczowników rodzaju żeńskiego należących do II deklinacji (v'odof, z'emlėf) – cecha wspólna również z gwarami północnowielkoruskimi (Grek-Pabisowa, 1968, s. 104): Ješč'o m'aju zamar'ożeny, ješč'o vč'oraj **pł'otečkof**⁸ natap'ał; Mno'ga dž'ėfkof'etyx **jabl'onkof**, **śl'ifkof**;
- zbieżność form biernika i mianownika liczby mnogiej rzeczowników rodzaju żeńskiego należących do II deklinacji (b'it' m'ux'i) – cecha wspólna również z językiem polskim (Grek-Pabisowa, 1968, s. 105): **Kar'ovy** x'ożim r'azym **daj'ić**; Nu **xav'al'i kar'ovy**, tr'i kagd'a čet'yr'e. Występuje również zbieżność form biernika i dopełniacza, np. M'el mn'oga xek'araf, mnok kar'of, to i **kar'ov** **daj'il'i** i fśo;
- występowanie końcówek -im, -ym w miejscowniku liczby pojedynczej w przymiotnikach rodzaju męskiego (bogur'ożick'im, r'yżym, xar'ośym, bals'ym) (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 110, 117) – w tym przypadku Głuszkowski nie wyklucza wpływów fleksji polskiej na gwarę staroobrzędowców i ujednoczenia końcówek miejscownika i narzędnika liczby pojedynczej (Głuszkowski, 2010, s. 162): **V bogur'ożick'im** past'u; A nap¹isana v **r'usk'im**, što n'ada m'ec fśo f sovok'up'e; An'a tam sab¹e żyv¹od z **drug'im**; Žyl'i ft'ak'im **f'ajnym**⁹ j'etym hot'elu kasm'os; Tak nap¹isana v **b'ożyjim** p'is'añiju; My čyt'ajem f **cerk'evna-ślav'ansk'im** jazyk¹e; **V v'el'ik'im** past'u;
- tworzenie złożonego stopnia najwyższego przymiotników przy pomocy konstrukcji składającej się z przyimka za, zaimka v'es' w dopełniaczu liczby mnogiej i przymiotnika w stopniu wyższym (kras'iv'ejšy'j za fś'ix) (Grek-Pabisowa, 1968, s. 117). Cecha ta nie została odnotowana w zgromadzonym materiale.
- prejotowana postać zaimków osobowych (jon, jan'a, jan'o) i zaimków wskazujących (j'etat, j'eta) (Grek-Pabisowa, 1968, s. 130): **J'etaj** b'elaj p'astaj namalav'al'i b'eśeñ'at narm'alna na **j'etyx** na akn'ax; Słoż'yl'i fś'o, to **jon** p'ośl'e živ'iłša, kak'im č'udam d'al' i r'ady fčan'uć **jan'u** na vyśyn'u na s'amuju kr'yšu; Sab'ak'i ñikt'o ñe v'oźm'it **j'etaj**; Ast'atńa f'sestr'y kr'eśc'il'i **j'etava** Kamila; Gavar'it' ś **jim** Il' j'a¹⁰ prar'ok;

⁸ Leksem zapożyczony z języka polskiego.

⁹ Leksem zapożyczony z języka polskiego.

¹⁰ Zachowano pisownię imion własnych wielką literą.

- brak *n* na początku wyrazu w zaimkach osobowych użytych po przyimkach (Grek-Pabisowa, 1968, s. 130): *K'avy toż za d'armo nap' j'ośša v jix; Tak dva čas'a b'egal'i, m'atka za mnoj, ja za j'im gań'al'is; Paznak'om'iłša s jej f Suv'alkax; F ć'otk'i kak ast'av'il'i, to za nag'u pr'iv'az'al'i, št'oby ja nie v'yśeł at jix s x'aty; S jej druž'yl'ja čet'yr'e m'eśaca;*
- zbieżność form dopełniacza, celownika, narzędnika i miejscownika liczby pojedynczej dla zaimków dzierżawczych w rodzaju żeńskim i zaimka określonego *v'es'* również w rodzaju żeńskim (*maj'oj, tvaj'oj, svaj'oj, fs'oj*) (Grek-Pabisowa, 1968, s. 130) – obecnie w gwarze żeńska forma zaimka określonego *v'es'* występuje w postaci *fśej* (pod wpływem styczności z literackim językiem rosyjskim w szkole lub telewizji): *B'aby maj'oj ŋet, jan'a by vam b'ołše nagav'ar'ila, jan'a paśt'a na j'agady; P'eśni paj'ut, fśo sa sfaj'oj śem'j'oj; Stał'op staj'it na maj'oj us'ażby;*
- oboczna postać zaimka wskazującego (*tot / toj*) (Grek-Pabisowa, 1968, s. 130);
- samogłoska *-i* na miejscu *-e* w formach zaimka określonego *v'es'* (Grek-Pabisowa, 1968, s. 130). Cecha ta nie została odnotowana w zgromadzonym materiale, funkcjonuje wariant rosyjski, np. *M'ol'icca jan'a za fśex nas; Rab'otać n'ada fśem;*
- zbieżność narzędnika i miejscownika w rodzaju męskim i nijakim w większości zaimków (*n'aśym kan'om, ab n'aśym kan'u*) (Grek-Pabisowa, 1968, s. 130); *Ż'yl'i ft'ak'im f'ajnym j'etym hot'elu kasm'os; My pażeń'il'is ft'ak'im mał'odym, v mał'odyx gad'ax;*
- odmiana liczby mnogiej liczebnika *ad'in* (*adn'y, adn'yx, adn'ym*) (Grek-Pabisowa, 1968, s. 139). W zgromadzonym materiale odnotowałam formę *adn'yje*: *V got adn'yje pab'er'ucca i to an'y ź żar'evni ujd'ut;*
- nieodmienność pierwszego członu liczebników 50–90 (osobliwość ta spotykana jest w niektórych gwarach białoruskich (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 136, 139). W materiale zgromadzonym współcześnie cecha ta nie została odnotowana. W wypowiedziach sformułowanych w rosyjskiej gwarze liczebniki 50–90 pojawiają się tylko w mianowniku: *B'ołše v'ośem'żeśat l'et żył*, natomiast w przypadkach zależnych pojawiają się polskie formy tych liczebników, np. *Is'ajja prar'ok nap'isał w sześćdziesiątym raź'el'e;*
- zastępowanie liczebników zbiorowych przez liczebniki główne (*dvux l'ud'ej*) – cecha wspólna z gwarami północnowielkoruskimi (Grek-Pabisowa, 1968, s. 140): *B'yła sk'ol'k'i, v'ośem'żeć'ej b'yła;* W wypowiedziach pojawiają się również liczebniki zbiorowe, np. *Jan'a jix tyx żeć'ej v'yxavała jim dv'oje; P'aćera uż'e żeć'ej b'yła;*
- dopełniacz i miejscownik liczebników 5–10 zakończony na *-ox, -im* (*na śas't'ox*) – cecha wspólna z gwarami północnowielkoruskimi (Grek-Pabisowa, 1968, s. 140): *Tak'ije tur'isty raver'am pr'ij'edut, p'ać'ox czy żeśać'ox i nam'oty m'ajut i żyv'ut* (Paško-Koneczniak, 2011, s. 123); *F p'ać'ox czy šeść'ox važm'om; Naz b'yła čet'yr'ox;*

- czasownik *m'et'* może być zapożyczeniem z języka białoruskiego lub cechą wspólną z gwarami południowielkoruskimi (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 152, 155): *Brat m'ajet žen'u; Tap'er' m'ajem bud'ovu; T'omek m'ajet mal'uxa; Dva kr'ol'ika m'aju; Tak'ije tur'isty raver'am pr'ij'edut, p'ač'ox čy žesač'ox i nam'oty m'ajut i żyv'ut; M'ajem raž'inu svaj'u f'ajnuju; Ja m'aju dv'acač čet'yr'e g'oda; Jon pryv'atnyj skl'ep m'ajet* (Paško-Konecniak, 2011, ss. 122–123);
- postać i odmiana czasownika *jis't'* może być zapożyczeniem z języka białoruskiego (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 149, 155); *Kap'ustu to sam jiš kak xoš; Toš tak s'lama jaž'im p'išču už'e tak'uju skr'omnuju; On sam nie s'ažit, nie sjist, što m'ajet to on raž'el'it; J'etava nel'ž'a j'išč;*
- spójniki i partykuły (*al'i, aź, c'i*¹¹) – wyrazy te mogły również zostać zapożyczone z języka polskiego (Grek-Pabisowa, 1968, s. 157): *V nas j'ešča, 'al'i*¹² *niemn'og ž'ešač xekt'araf; 'Ali sem'ja by'la par'adašnaja; 'Al'i da vaj'n'y č'aška b'yla żyč; 'Utram abuz'ilaš to nie zn'ala, čy j'eta noč j'ešča čy žen', t'olka by'la š'ilna fkuž'onaja; A m'ne b'yla aź d'ušna;*
- użycie konstrukcji składającej się z przyimka *po* i rzeczownika w bierniku (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 163–164). W gwarze funkcjonuje również konstrukcja rosyjska z przyimkiem *za* i kalka polskiej konstrukcji z przyimkiem *na*: *Št'oby v l'es tak 'o ič'ič adn'oj za j'agadam*¹³; *Xaž'u za j'agadam tep'er v l'es, ja za gr'ib'am nie xaž'u; B'aby maj'oj net, jan'a by vam b'olše nagav'ar'ila, jan'a paš'la na j'agady.*

W zasobie leksykalnym gwary występują również białoruskie zapożyczenia (por. Булыко & Полещук, 2008), np. *śud'y* (*Toš tak śiž'eł, śiž'eła, jan'y paš'li śud'y za stad'ołu; Pr'iš'la śud'y, krug'om stajit moj saš'eł; V'olnyj čas to j'eta da v'ožera paj'ežeš, to śud'y to śud'y, to pa g'oraže tr'oxa pax'ožiš*), *kud'y* (*M'ožna zabtuž'ic i p'oś'e už'e na drug'uju dar'ogu v'yjžeš i nie zn'aješ kud'y ič'ič*), *tud'y* (*Jan'u k sab'e tud'y vżał*), *nikud'y* (*Ja nikud'y nie šła*), *kal'i nikal'i* (*An'a ka m'ne toš pr'ijaž'ajet, 'al'i r'etka, kal'i nikal'i, nie m'ajet kak*), *atk'ul* (*An'y zn'ajut atk'ul, nu gavar'it pal'ač'ok pr'ij'exał*), *att'ul'a* (*Pr'ijež'ajet tak'oj pop śud'a, att'ul'a aš s atk'uda, s r'ig'i*), *bruš'nica* (*Bruš'nicu na r'ynak v'ez'ut; Bruš'nicy, pa n'ašemu, nasab'ir'ala*), *nixt'o* (*Nixt'o jav'lo nie ukar'at; Nikak'oj šk'oły nie k'ońčył nixt'o*), *xto* (*Xto dast tak'omu ž'edušk'e, net kred'ytaf tak'omu; A maiš'ejef xto był*), *už'o* (*Kak 'o j'ežem už'o v raš'eju, to my star'ajemša tam tr'ošečku ślav'a dab'ir'ač; Už'o p'er'ev'ar'ot n'ada ž'ž'ełač; Už'o z'aftra on żyč nie b'užet, už'o jam'u kan'ec*).

¹¹ Obecnie funkcjonuje w niepalatalnym wariantcie *čy*, identycznym z językiem polskim (*czy*) (Głuszkowski, 2010, s. 163).

¹² Funkcjonuje również wariant *al'e*.

¹³ Istotna jest tu również uwaga z recenzji niniejszego artykułu „w tym przypadku przyimek *za* może łączyć się nie z narzędnikiem, lecz z celownikiem, jak w północno-wschodnich gwarach białoruskich. Typowa konstrukcja białoruska z przyimkiem *u*: *pajsci u jahady*”.

Rozwój gwar rosyjskich i białoruskich z różnym nasileniem zmierzał do zaniku cech gwarowych na rzecz upowszechniania się cech językowych ogólnonarodowych (Grek-Pabisowa, 1976/1999, s. 121). Zachowaniu wielu starych cech gwarowych, jeszcze na terenach macierzystych, wspólnych dla języka i gwar białoruskich sprzyjała izolacja spowodowana przynależnością do zamkniętego odłamu religijnego i brak bariery w stosunku do języka białoruskiego. Po przesiedleniu na tereny polskie z jednej strony izolacja wpłynęła na zachowanie starych cech gwarowych, z drugiej natomiast przyczyniła się do utraty archaicznego słownictwa (Grek-Pabisowa, 1983/1999, s. 74). Obecnie gwara podlega ciągłemu procesowi polonizacji, szczególnie w sferze słownictwa. Z przytoczonego materiału wynika, że w gwarze w większości zachowały się stare cechy wspólne z językiem białoruskim lub gwarami białoruskimi w mowie przedstawicieli wszystkich pokoleń.

Bibliografia

- Barszczewska, N., & Jankowiak, M. (2012). *Dialektologia białoruska*. Warszawa: SOW.
- Głuszkowski, M. (2010). Zachowane cechy dialektalne oraz wpływy polskie w rosyjskiej gwarze przedstawiciela starszego pokolenia staroobrzędowców regionu augustowskiego. *Acta Baltico-Slavica*, 34, 157–167.
- Głuszkowski, M. (2011a). *Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Głuszkowski, M. (2011b). Czy gwara staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego jest wciąż rosyjska? *Zeszyty Łużyckie*, 45, (ss. 107–117).
- Głuszkowski, M. (2013). Asymilacja wyspy językowo-kulturowej: przypadek młodego pokolenia polskich staroobrzędowców. W E. Nowicka & M. Głuszkowski (Red.), *Słowiańskie wyspy językowe i kulturowe* (ss. 271–280). Toruń: Eikon Studio.
- Grek-Pabisowa, I. (1968). *Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i białostockim*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grek-Pabisowa, I. (1976/1999). Gwara starowierców a północno-wschodnie gwary białoruskie (cechy fonetyczne). W I. Grek-Pabisowa, *Staroobrzędowcy: szkice z historii, języka, obyczajów* (ss. 117–124). Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- Grek-Pabisowa, I. (1983/1999). Próba określenia wspólnych cech rozwoju gwar rosyjskich w otoczeniu obcojęzycznym. W I. Grek-Pabisowa, *Staroobrzędowcy: szkice z historii, języka, obyczajów* (ss. 69–79). Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- Grek-Pabisowa, I. (1983). *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców mieszkających w Polsce: rozwój i stan dzisiejszy*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grek-Pabisowa, I., & Maryniakowa, I. (1980). *Słownik gwary starowierców mieszkających w Polsce*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Iwaniec, E. (1977). *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich XVII–XX w.* Warszawa: PWN.
- Kuraszkiewicz, W. (1954). *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej.* Warszawa: PWN.
- Paško, D. (2011). Dynamika zmian w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców w ośrodku suwalsko-augustowskim. *Zeszyty Łużyckie*, 45, (ss. 118–126).
- Paško-Konecniak, D. (2011). *Wpływ polszczyzny na zasób leksykalny rosyjskiej gwary staroobrzędowców na Suwalszczyźnie.* Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Smułkowa, E. (1988/2002). O polsko-białoruskich związkach językowych w aspekcie czasowym i terytorialnym. W E. Smułkowa, *Białoruś i pogranicza: studia o języku i społeczeństwie* (ss. 293–305). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Smułkowa, E. (1997/2002). Polsko-białoruski kontakt językowy. W E. Smułkowa, *Białoruś i pogranicza: studia o języku i społeczeństwie* (ss. 375–388). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zielińska, A. (1996). *Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce.* Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Булыко, А. Н., & Полещук, Н. У. (2008). *Большой универсальный белорусско-русский русско-беларусский словарь.* Минск: Попурри.
- Гжибовски, С., & Глушковски, М. (2008). Социолингвистическая ситуация старообрядцев в деревнях Габове Гронды и Бур (Польша). W Л. Л. Касаткин (Red.), *Русские старообрядцы: язык, культура, история* (ss. 200–214). Москва: Языки славянских культур.
- Глушковски, М. (2010). Территориальная разновидность говора польских старообрядцев (на примере избранных идиолектов сувальского и августовского регионов). W М. Głuszkowski & S. Grzybowski (Red.), *Staroobrzędowcy za granicą* (ss. 171–180). Toruń. Wydawnictwo Naukowe UMK.

Bibliography (transliteration)

- Barszczewska, N., & Jankowiak, M. (2012). *Dialektologia białoruska.* Warszawa: SOW.
- Bulyko, A. N., & Poleshchuk, N. U. (2008). *Bol'shoi universal'nyi belarussko-russkii rusско-belarusskii slovar'.* Minsk: Popurri.
- Glushkovski, M. (2010). Territorial'naia raznovidnost' govora pol'skikh staroobriadtsev (na primere izbrannykh idiolektov suval'skogo i avgustovskogo regionov). In M. Głuszkowski & S. Grzybowski (Eds.), *Staroobrzędowcy za granicą* (pp. 171–180). Toruń. Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Głuszkowski, M. (2010). Zachowane cechy dialektalne oraz wpływy polskie w rosyjskiej gwarze przedstawiciela starszego pokolenia staroobrzędowców regionu augustowskiego. *Acta Baltico-Slavica*, 34, 157–167.

- Głuszkowski, M. (2011a). *Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Głuszkowski, M. (2011b). Czy gwara staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego jest wciąż rosyjska? *Zeszyty Łużyckie*, 45, 107–117.
- Głuszkowski, M. (2013). Asymilacja wyspy językowo-kulturowej: przypadek młodego pokolenia polskich staroobrzędowców. In E. Nowicka & M. Głuszkowski (Eds.), *Słowiańskie wyspy językowe i kulturowe* (pp. 271–280). Toruń: Eikon Studio.
- Grek-Pabisowa, I. (1968). *Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i białostockim*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grek-Pabisowa, I. (1976/1999). Gwara starowierców a północno-wschodnie gwary białoruskie (cechy fonetyczne). In I. Grek-Pabisowa, *Staroobrzędowcy: szkice z historii, języka, obyczajów* (pp. 117–124). Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- Grek-Pabisowa, I. (1983). *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców mieszkających w Polsce: rozwój i stan dzisiejszy*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grek-Pabisowa, I. (1983/1999). Próba określenia wspólnych cech rozwoju gwar rosyjskich w otoczeniu obcojęzycznym. In I. Grek-Pabisowa, *Staroobrzędowcy: szkice z historii, języka, obyczajów* (pp. 69–79). Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- Grek-Pabisowa, I., & Maryniakowa, I. (1980). *Słownik gwary starowierców mieszkających w Polsce*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gzhibovski, S., & Glushkovski, M. (2008). Sotsioligivisticheskaia situatsiia staroobriadtsev v derevniakh Gabove Grondy i Bur (Pol'sha). In L. L. Kasatkin (Ed.), *Russkie staroobriadtsy: iazyk, kul'tura, istoriia* (pp. 200–214). Moskva: Iazyki slavianskikh kul'tur.
- Iwaniec, E. (1977). *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich XVII–XX w.* Warszawa: PWN.
- Kuraszkiewicz, W. (1954). *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*. Warszawa: PWN.
- Paško, D. (2011). Dynamika zmian w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców w ośrodku suwalsko-augustowskim. *Zeszyty Łużyckie*, 45, 118–126.
- Paško-Koneczniak, D. (2011). *Wpływ polszczyzny na zasób leksykalny rosyjskiej gwary staroobrzędowców na Suwalszczyźnie*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Smułkowa, E. (1988/2002). O polsko-białoruskich związkach językowych w aspekcie czasowym i terytorialnym. In E. Smułkowa, *Białoruś i pogranicza: studia o języku i społeczeństwie* (pp. 293–305). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Smułkowa, E. (1997/2002). Polsko-białoruski kontakt językowy. In E. Smułkowa, *Białoruś i pogranicza: studia o języku i społeczeństwie* (pp. 375–388). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zielińska, A. (1996). *Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest problematyce białoruskich elementów językowych w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców mieszkających w Polsce. Staroobrzędowcy pojawili się na terytorium Polski w drugiej połowie XVIII w. Obecnie mieszkają w regionie suwalsko-augustowskim w północno-wschodniej Polsce. Największe skupisko staroobrzędowców znajduje się w dwóch sąsiadujących ze sobą wsiach powiatu augustowskiego – Gabowych Grądach i Borze, oraz w miastach Augustów i Suwałki. Gwara polskich staroobrzędowców należy do narzecza zachodniego środkowowielkoruskich gwar akających, tzw. grupy pskowskiej i charakteryzuje się typowymi cechami pskowskimi. Na gwarę wpływały także północno-wschodnie gwary białoruskie, czyli gwary znajdujące się najbliżej terenów macierzystych staroobrzędowców. Migracja staroobrzędowców była etapowa i po każdym etapie ich gwara odzwierciedlała nowe wpływy językowe. W gwarze widoczna jest duża ilość leksemów zapożyczonych bezpośrednio z języka polskiego lub za pośrednictwem języka białoruskiego. Badana gwara charakteryzuje się cechami wspólnymi z gwarami białoruskimi lub językiem białoruskim, np. protetycznym *j-*, protetycznym *v-*, występowaniem końcówek *-im*, *-ym* w miejscowniku liczby pojedynczej w przymiotnikach rodzaju męskiego, upowszechnieniem końcówek *-i*, *-y* w mianowniku liczby mnogiej rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego, występowaniem leksemów zapożyczonych z języka białoruskiego.

Słowa kluczowe: staroobrzędowcy; region suwalsko-augustowski; gwara wyspowa; bilingwizm; zapożyczenia; białoruskie elementy językowe

Elements of the Belarusian language in the Russian dialect used by the Old Believers living in the Suwałki-Augustów region

Summary

The article deals with the Belarusian elements in the Russian dialect of the Old Believers living in Poland. The Old Believers arrived in Poland in the second half of the 18th century. At present they live in the Suwałki-Augustów region in the north-eastern Poland. They inhabit mostly two villages in the county of Suwałki, namely Gabowe Grądy and Bór, which are very close to each other, and three towns: Augustów, Suwałki and Sejny. The dialect used by the Polish Old Believers represents the western Central Great Russian dialects characterized by *akanie*, the so-called Pskov group.

They share features which are typical of Pskov. The dialect was also influenced by other north-eastern Belarusian dialects, that is, the ones which were closest to the areas originally inhabited by Old Believers, who migrated in phases. After each phase, their dialect came to reflect some new linguistic influences. A large number of lexemes directly borrowed from Polish, or via the Belarusian language, are found in this dialect, which is also characterized by other features common in Belarusian dialects or the Bulgarian language. By way of illustration, they include the following features: the prosthetic *j*-, prosthetic *v*-, the occurrence of the endings *-im* and *-ym* in the case of singular masculine adjectives in the locative, promotion of the endings *-i* and *-y* in the case of the plural masculine and neutral nouns in the nominative, and the occurrence of lexemes borrowed from the Belarusian language.

Keywords: Old Believers; Suwałki-Augustów region; island dialect; borrowing; bilingualism; influence of the Belarusian language